

Якимчук Б.А.

*кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри психології
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
м. Умань, Україна*

РОЗВИТОК ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Сучасне суспільство ставить високі вимоги до формування творчої особистості в процесі навчання. Це передбачає необхідність постійного удосконалення навчального процесу, впровадження нових підходів і методів, спрямованих на розвиток творчого мислення учнів. Передумовою створення нових програм та підходів є глибокий та всебічний аналіз особливостей творчого мислення та умов його формування у ході навчання.

Аналіз психологічної літератури дає змогу виокремити основні показники творчого мислення:

1. Оригінальність думки, можливість одержання відповідей, що значно відрізняються від звичних. Подолання бар'єрів минулого досвіду. Нестандартне мислення і сприйняття світу.
2. Швидкість і плавність виникнення асоціативних зв'язків. Здатність до знаходження незвичайних зв'язків між двома різними предметами.
3. Сприйнятливість до проблеми. Знаходження суперечностей у послідовності явищ. Вбачання нової проблеми, встановлення зв'язку з іншими проблемами.
4. Біглисть думки як кількість асоціацій, ідей, що виникають за одиницю часу відповідно до деяких вимог.
5. Здатність знайти кілька незвичних функцій об'єкта або його частини.

Таким чином, творче мислення розвивається відповідно до загальних законів розвитку. В навчальній діяльності творче мислення виступає своєрідною рушійною силою розвитку, оскільки воно доповнює, ускладнює, інтегрує вже існуючі зв'язки, формує стійке поєднання психічних процесів та особистості дитини, і може слугувати основою навчання і виховання.

У підлітковому віці відбувається як розвиток мислення загалом, так і творчого мислення. Оскільки, на думку багатьох дослідників (Ж.Піаже, В.В.Давидов, П.Я.Гальперін), підлітковий період є переломним і в розвитку творчого мислення, в підлітковому віці закладаються основи як логічного, так і творчого мислення.

У підлітковому віці, на думку творче мислення отримує значний поштовх у розвитку, входить до системи внутрішніх психічних зв'язків навчально-пізнавальної діяльності, закріплюється під контролем особистості. Підлітки характеризуються власне дослідницьким ставленням до дійсності, інтересом до співставлення фактів та встановлення причин тих чи інших подій. Саме в підлітковому віці багато вчених починали свою творчу діяльність (Ю.Н.Кулюткін, Г.С.Сухобська). Л.С.Виготський вважав відмітною рисою підліткового віку внутрішню тенденцію до продуктивності. На думку багатьох дослідників недостатньо гнучкий логічний апарат, незначний запас знань дають змогу підлітку творчо розв'язувати поставлені перед ним задачі та проблеми. Саме в цей період, на думку О.М.Матюшкіна, відбувається різке зростання індивідуальних відмінностей в розвитку самостійності мислення дітей, активності і постановці дослідницьких питань в пошуку їх розв'язання [3]. Тому підлітковий вік розглядається як сенситивний для розвитку творчого мислення.

У підлітковому віці змінюються і мотиви, пов'язані з навчальною діяльністю. Їх розвиток має кілька напрямків:

- 1) інтерес до окремих фактів поступається місцем інтересу до закономірностей, яким підпорядковуються явища природи;
- 2) інтереси стають стійкішими, активнішими, дієвішими;
- 3) інтереси диференціюються за сферою знань і набувають особистісного характеру.

Здійснений аналіз свідчить про те, що підлітковий вік є одним із важливих етапів у розвитку інтелектуальної та творчої сфери мислення індивіда. Підлітковий вік характеризується значними стрибками у формуванні всіх сфер

пізнавальної діяльності, в становленні особистості, і все це впливає та збагачує творче мислення підлітка. Ще Л.С.Виготський обґрунтував принцип виникнення нового на основі зміни старого у ході засвоєння змісту навчальної діяльності, який доцільно застосувати і для пояснення розвитку творчого мислення [2].

Змінам підлягає і навчальна діяльність підлітків. Метою є не тільки засвоєння навичок учіння і праці, але й вироблення навичок самостійності у навчанні. Підлітки вже мають досить значний запас знань та вмінь, здатні застосовувати ці знання та вміння у довільній діяльності.

В особистісному аспекті творче мислення підлітків розвивається при підтримці самостійної і вільної активності, вольових зусиль особистості. Крім цього, творче мислення підлітків ґрунтується на гармонійному поєднанні теоретичної, символічної, емпіричної, аналітико-синтетичної та абстрактно-логічної форм мисленнєвої діяльності, засвоєних у ході предметного навчання.

Аналіз психологічної літератури свідчить про те, що на розвиток творчого мислення у підлітковому віці впливає фундаментальна перебудова всіх сфер особистості (мотиваційно-потребової, вольової, самосвідомості та ін.). Лише позитивний розвиток підлітка свідчить про позитивний вплив цих змін на творче мислення [1]. Однією з таких змін є перехід до більш збалансованої і включеної до свідомості мотивації. Творча діяльність в цей період має в основі не тільки спонтанні мотиви пізнання (як це було у молодшому шкільному віці), але й значною мірою на творчих цілях. На думку Я.О.Пономарьова, для підлітків творче пізнання стає значущим і підкріплюється позитивними емоціями [4]. Цілі діяльності набувають статусу цінностей, а творча активність часто приносить їм задоволення від самого процесу. При усвідомленні підлітком значущості творчого мислення, воно стає для нього суб'єктивно значущим.

Специфікою підліткового періоду є те, що особистісні властивості суттєво впливають на розвиток творчого потенціалу. У загальному плані творче мислення підлітків залежить, насамперед, від інтелектуальної активності і

здатності особистості до саморозвитку. Важливо, щоб підліток мав можливість реалізувати свій творчий потенціал. Умовами його реалізації виступають зовнішні (зміст та форма навчальної діяльності) та внутрішні чинники (особливості структури творчого мислення).

При розробці проблеми творчого мислення в підлітковому віці численні дослідники відзначають значну роль навчальної діяльності для його розвитку і наголошують на тому, що творче мислення, як і мислення загалом має не спонтанний характер, а відбувається в процесі цілеспрямованого навчання індивіда. Зміна змісту навчання сама по собі не веде до розумового розвитку, спеціальні мисленнєві операції та дії вимагають спеціально організованого навчання. У випадку спеціального відбору матеріалу та формування раціональних умінь самостійної роботи процес формування мисленнєвих дій та операцій можна прискорити. Для розвитку творчого мислення недостатньо формування правильних раціональних способів мисленнєвої діяльності. До таких прийомів належать прийом конкретизації, коли абстрактним даним надається конкретніших форм, прийом абстрагування, коли відкидаються конкретні деталі, прийом аналогії, прийом постановки аналітичних запитань тощо. Залежно від вимог діяльності розвивається інертність чи гнучкість мислення, його творчий характер.

Традиційна система навчання не завжди сприяє розвитку гнучкості мислення у школярів внаслідок переважання шаблонів у навчанні. З іншого боку, гнучкість мислення є результатом індивідуально-психологічних властивостей особистості. Розвивати гнучкість мислення можливо шляхом цілеспрямованого виховання рухливості, гнучкості мислення, стимуляції пошуку активності, використання різних методів навчання, у тому числі й ігрових. Нині відомі різноманітні теорії, які намагаються розв'язати проблему розвитку продуктивності мисленнєвої діяльності. Кожна теорія намагається розв'язати питання про співвіднесення необхідності засвоєння учнями значної кількості знань, формування умінь та навичок з розвитком у них самостійного творчого мислення. У психології навчання відомі різні методи розвитку

творчого мислення, зокрема, проблемне навчання (А.В.Брушлінський, Т.В.Кудрявцев, О.М.Матюшкін та ін.), формування теоретичних узагальнень (В.В.Давидов, А.З.Зак), формування засобів саморегуляції творчої діяльності, оволодіння продуктивними мисленнєвими діями (Е.Д.Телегіна, О.К.Тихомиров), особистісно-орієнтоване навчання (І.С.Якиманська), використання алгоритмічних та евристичних прийомів для розвитку мислення (З.І.Калмикова), моделювання творчої діяльності за допомогою процесу розв'язання творчих задач та використання утруднюючих умов (В.О.Моляко, А.Б.Коваленко) та ін. Разом з тим проблема співвідношення процесів засвоєння учнями значної кількості знань і процесів розвитку творчого мислення донині залишається актуальною та малодослідженою.

Література:

1. Беляева О.А. Динамика логических и творческих компонентов мышления школьников-подростков: Дисс. ... канд. психол. н.: 19.00.07 / О.А. Беляева – М., 1998. – 119 с.
2. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте: Психологический очерк / Л.С. Выготский– М.: Просвещение, 1991. – Вып. 3. – 93 с.
3. Матюшкин А.М. Концепция творческой одаренности / А.М. Матюшкин // Вопросы психологии. – 1989. - № 6. – С. 29-33.
4. Пономарев Я.А. Психология творчества: перспективы развития / Я.А.Пономарев // Психологический журнал. - 1994. - Т.15. - С.38-50.